

ELTŰNÉS ÉS NYOMHAGYÁS

„Három hete, [1967. március 25-én] szombaton volt egy képzős osztálynak az 5 éves érettségi találkozója. Utána a „Kuba” presszóból néhányan elmentek a Lantos műtermébe, [amely ott volt az Olimpiával szemközti bérház pincéjében]. Köztük volt biztosan Kismányoky Károly, és valószínűleg Varga Zsuzsa, Denke Anikó és Gulyás Anikó, Rapcsák Klára is, vagyis Lantos rajongó növendékei. Kismányoky másnap közölte, hogy az egész találkozóból ez érte a legtöbbet, Lantos műtermének meglátogatása.”

(„Kutas Árpád”: ÁBTL M-37310, 44.)

Emlékeim szerint 2016 tavaszán lehetett, amikor (k)-val Budapesten jártunk Beke Lászlónál. Az úgynevezett land art mappákat hoztuk vissza tőle, melyek akkor már jó ideje nála, illetve a Fowkes-házaspárnál voltak, kutatási célból. Beke említette szőrmentén akkor, hogy egy pécsi művész, Gellér Brunó kikérte az iratait az állambiztonsági szolgálatok levéltárából.¹ Az a „gyanú” merült fel, hogy Lantos Ferencet beszervezhette az állambiztonság. Drámai pillanat volt; (k) szó szerint lefagyott, elsápadt, percekig nem jutott szóhoz. Soha nem láttam úgy, sem előtte, sem utána. Hazafelé az autóban sem sokat beszéltünk; egyszerűen nem tudta hová tenni a hallottakat, s később sem igen beszéltünk erről. Valami olyasféle logikával magyaráztuk, hogy Lantos bizonyára azért távolodott el tőlük, a műhelyesektől, hogy véletlenül se kelljen róluk jelentenie. (k) ilyen volt: a megértést, a felmentést kereste.

Pár hete, több évnyi belső vívódás után szántam rá magam, hogy megnézzem, milyen iratokat őriznek a Pécsi Műhely tagjairól és szűkebb környezetükről az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. Jómagam egyelőre nem találkoztam olyan irattal, nem találtam olyan feljegyzést a levéltárban, amely Lantos ügynöki beszervezését igazolná; viszont ő állt nagyon komoly állambiztonsági felügyelet alatt.

Lantos Ferencet 1967-ben már hosszú évek óta megfigyelés alatt tartotta a BRFK III/III-as osztálya, szinte kényszeresen igyekeztek terhelő adatokat szerezni róla. Lantos megfigyelési anyaga, a „Sorstárs” elnevezésű dosszié (3.1.5. O-13356) az 1989-es iratmegsemmisítésnek esett áldozatául, ebből csupán töredékek maradtak fenn. Elsősorban a személyes megfigyelésével megbízott „Kutas Árpád”, a Művészeti Szakközépiskola magyartanárának, Weidinger Vilmosnak a munkadossziéjából. Ebből derül ki, hogy Lantos uránvárosi műtermébe lehallgató készüléket helyeztek – *betechnikázták* –, diákjairól, illetve egyes ismerőseiről, kollégáiról, kapcsolatairól rendszeresen készített jellemrajzokat, leírásokat „Kutas Árpád”.² Weidinger Vilmos 1958–77 között jelentett a pécsi Művészeti Gimnázium tanáraitól, tanulóiról és pécsi művészekről. A korábban újságíróként dolgozó magyartanár vélelmezhetően 1956-os szerepvállalása alapján vált zsarolhatóvá, s így beszervezhetővé. Lantos megfigyelése a hetvenes évek elején megszűnik. Feltételezésem

¹ Amikor ezeket a sorokat írtam, jött az újabb letaglózó hír: elhunyt Gellér B. István is.

² A Baranya megyei Rendőrfőkapitányság III/III. 1. alosztályát Fóris (Fórizs) Gyula rendőr őrnagy vezette; alosztályvezető: Nyírfalvi Károly rendőr alezredes, az ügynöki megfigyeléseket Dolmány László rendőr hadnagy és Rózsahegyi Károly rendőr őrnagy irányította.

szerint Lantoson keresztül Martyn Ferenchez szerettek volna közelebb kerülni, elsősorban külföldi, francia kapcsolatai miatt.³

A land art mappák azóta a budapesti Ludwig Múzeum gyűjteményébe kerültek. Ez a tizenkilenc zöld irattartó, egybefűzött mappa az 1970–1971-es tájkísérletek anyagait tartalmazza. Fotó-negatívak, csíkmásolatok, az egyes eseményeket különböző mélységben taglaló elemzések, kéziratok, kisméretű fotósorozatok és a történéseket értelmező tablószerű leírások, forgatókönyvek. Jellemző, hogy ezek digitális verzióit (k) hozzám is eljuttatta.

Néhány hónapja, a Pécsi Műhely szeptemberi kiállítása előtt végigjártuk (k)-val a korabeli tájkísérletek helyszíneit. Hosszú ideje készültünk rá. Műtétből lábadozott, de hihetetlen lelkesedéssel és energiával trappolta végig az utat; alig tudtuk tartani vele a lépést. A pécsváradi homokbánya ma is lenyűgöző léptékei közt, Mecseknádasdon, a kantavári irtás mögötti erdőrészen, fenn a Gyükésben, a tettyei kőbányáknál, a Havi-hegyen. Hiába volt gyönyörű idő, hiába volt nálunk tengernyi technika, valahogy nem találtuk a dolgok korabeli esszenciáját. Egy-egy helyszínen lázasan kerestük a fotókon megőrzött beállításokat, pozíciókat. Tapogattuk a fák törzseit, másztunk fel a hegyoldalra, dombrol le, dombra fel. S amikor rátaláltunk valamire a negyvenegynéhány évvel ezelőtti látványból, rádöbentünk, milyen parányi az idő. Hogy négy évtized alatt szinte alig változik egy erdőrészlet, és csak a gyom s néhány kőszta fenyo nőtte be a kőbányát. A tájkísérletek során a műhelyesek számára meghatározó szempont volt a beavatkozás „szelidsége”, a természeti környezet nagyfokú tisztelése. A tájintervenciók radikális programjától eltérően csupán olyan változtatásokat hoztak létre, amelyek nem jártak visszafordíthatatlan természetkárosítással, s még csak roncsolással sem. *Megérinteni a tájat* – így fogalmazták meg maguk számára a beavatkozás határait.

(k)-val 2011-től vált munkakapcsolatunk szorosabbá. Véget ért a pécsi kultúrfőváros programdömpingje, s végre nekem is több időm, energiám jutott disszertáció-kutatásomra, a Pécsi Műhelyre. A rendelkezésemre bocsátott dokumentumokat, katalógusokat a Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztálya segítségével digitalizáltuk, s elkezdődött egy nagyon sajátos, ma is tartó adattározási, archiválási munka. Emlékszem, amikor az első anyagokat, még a 2004-es Pécsi Műhely-kiállításra összeszedett fotók egy részét kísérletképpen beadattároztuk a *Collective Access* nevű hálózati rendszerbe. Ez az alkalmazás lehetővé teszi különféle összefüggések megjelenítését, személyek, helyszínek, dokumentumok idővonalú vagy akár topográfiai vizualizálását. (k) rácsodálkozása és lelkesedése bátorítólag hatott, annak ellenére, hogy a Pécsi Műhely anyagai akkor még csak egy tesztverzió kialakítását célozták. Nap nap után raktuk fel a fájlokat: több gigabájtnyi fotót, archív anyagot és különféle dokumentumot. A feldolgozott anyag, a létrejött adatbázis ma is fut, három érintőképernyőn most éppen a Szombathelyi Képtárból pörgetik a szervert.

Az archiválás, a helyi audiovizuális hagyaték mentése lett egy idő után a közös pont. A lokális médiatörténet anyagainak tematikus feldolgozása sajátos módon a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának – az akkor még létező – Mediális Művészeti Informatika Tanszékén kezdődött el a kétezres évek elején. (k) – aki 1992–1998 között a Pécs Városi Televízió főszerkesztő-igazgatója is volt – tanszéketesége alatt indította el a pécsi mozgóképes múlt művészeti dokumentumainak számbavételét, gyűjtését. Az itt összeálló *@rtchívumban* közel ötszáz felvétel található, ezek egy részét (k) a városi televízió *art tv* műsorában sugározta *dokumentum* című sorozatként. Egy része ezeknek az anyagoknak saját, *pécskép* elnevezésű youtube-csatornáján is napvilágot látott. Tematikailag elsődlegesen a helyi művészeti életre vonatkozó archív anyagokat dolgozta fel: a város

³ A BM III/I csoportfőnökség 2-B alosztálya az 1962 áprilisában Párizsban megjelent *Magyar Műhely* emigráns laphoz való beépülés és befolyásolás szándékával „Wolfgang Kauser” fedőnéven tanulmányozta a lap alapító tagját és szerkesztőjét, az 1956-ban Párizsba emigrált Nagy Pált (ÁBTL 3.2.4. K-1461).

képzőművészeti, irodalmi, kulturális életének kordokumentumait (riportok, kiállítások, egyéb kulturális események). A tematikus gyűjtés következményeként eltérő területekről származnak a felvételek: nemcsak a valamikori televíziós intézmények anyagai, de önálló szerkesztőségi műsorok, illetve privát felvételek is megtalálhatók köztük.

Ezekben az években egyre több területen kellett hirtelen leletmentésbe fogni; megszűnt a Magyar Televízió regionális tévéstudiója, a PécsTV, az Yxilon Stúdió, a Baranya megyei Filmtár, a Magyar Rádió Körzeti Stúdiója, s legutóbb a *Dunántúli Napló* fotótárát kellett nagy hirtelen biztonságba helyezni. (k)-val hónapokig jártunk a városi televízió padlására kazettákat menteni, válogattuk a számára első blikkre is ismerős feliratokat, adáskísérő lapokat. Az egyetemen, illetve otthon szinte megállás nélkül másolta, digitalizálta a kazettákat, sok száz, ezernyi óra anyagot sikerült átírnia, átírnunk. Mindeközben persze rohantunk, ha valahol fel-felbukkant valami érdemleges hagyaték, bár mindketten tudtuk, hogy gerillaharcosok vagyunk egy ösvények nélküli dzsungelben. Míg végre a Csorba Győző Könyvtár Helytörténeti Osztályán elindult a szisztematikus archiválási program.

Az egyik nap kétségbeesetten hívott, hogy egy suta mozdulattal leradírozta élete főművét, a *pécskép portált* – az évek óta vezetett városi fotóblogját, megannyi városi esemény krónikáját. Könyvtárakat akart átmásolni, de ez a ballépése sajnos végzetes lett. Sikerült ugyan úgynevezett backup-mentéseket szerezni, de az egyiknél éppen az adatbázis bizonyult sérültnek, a másik viszont évekkel korábbi állapotot rögzített. Menthetetlennek bizonyult az anyag, szinte a semmiből kellett újrakezdenie az építkezést: mivel évente két-háromszázezer fotót is készített, szisztematikus munkának ígérkezett egy újabb portál életre keltése.

Aztán tavaly óriási változások jöttek, megélnékült minden körülötte. A Ludwig Múzeumban megrendezett Pécsi Műhely-kiállítással párhuzamosan jött – igaz méltánytalanul későn – a siker. Ám nála jobban kevesen érdemelték ezt ki; hogy fennmaradt – ő és a művei – az idő rostáján. Ő ebben az újdonsült, felértékelődött szerepben is iránymutató volt; hátrébb lépett, ám a személye, meglátásai – az összefüggések láttatása – mindig a legjobbkor jött. *„Gondolta volna a fene”* – sommázta kaján mosollyal, amikor tavaly, a „nagy magyar neoavantgárd” kiállítást New Yorkban az ő hetvenes évekbeli munkájával hirdették. De tudta, mindig is tudta, hogy a dolgoknak megvan a helyük a világban. Csak oda, a helyükre kell tenni azokat.

(k)-nak mindig is hihetetlen érzéke volt meglátni és kiszűrni a lényegét a világ történéseiből. Az a tömör, szájkás fogalmazásmód volt jellemző rá, mely korai rajzain is megjelenik. Rendet teremteni a káoszban; nem megszüntetni azt, hanem megtalálni az összefüggéseket, és felmutatni az összefüggések rendszerét. S ami mindennél fontosabb: dokumentálni a megismerés folyamatát. Ebben bármilyen eszköz megengedett volt számára: a festészet, a grafika, a zománc, a fotó, a mozgókép, az animáció, a televízió, s megint csak a fotó.

Kísérleti eszközöknek tekintette ezeket, melyek egyfajta fokozott jelenlétet valósítanak meg. Ezeket keresztül *felnagyulnak, vagy éppen elsikkadnak bizonyos problémák. Amely leméri és szabályozza a szubjektum és a környezet közti kapcsolatot, viszonyt. Közbeiktatottsága meghatározza a folyamat alakulását és amely egyben válasz is.*

Válasz – választás

Választás – válasz

Környezet – kihívás

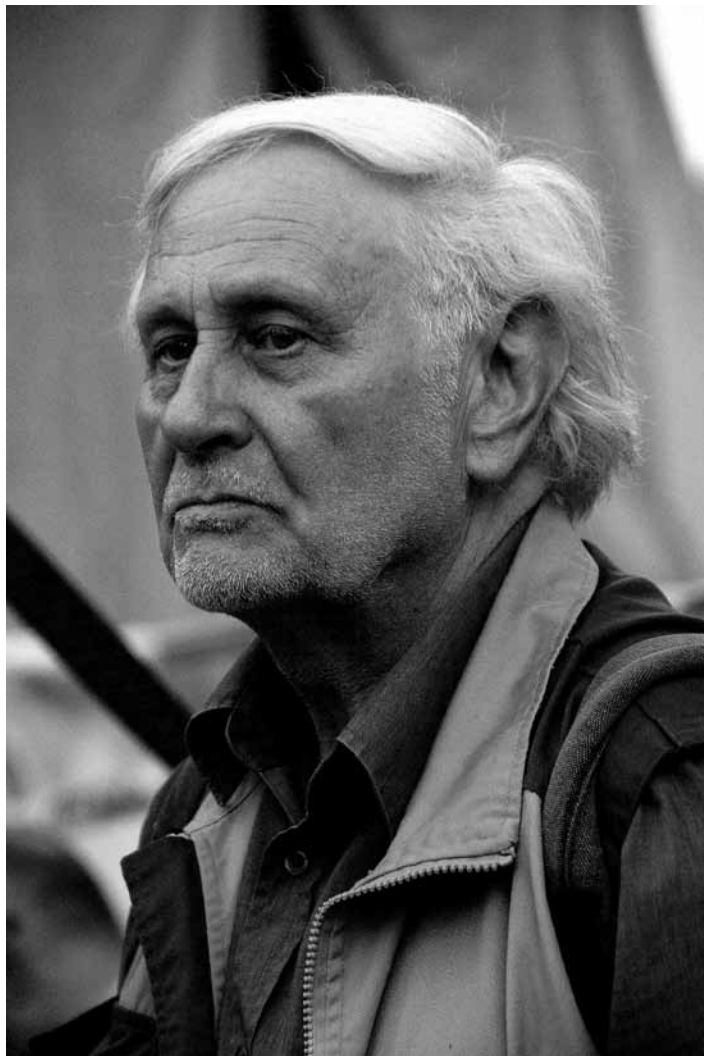
Véletlen – lehetőség – tágítás

Mi a lényegesebb – a „miért” vagy a „hogyan”?⁴

⁴ Kismányoky Károly, jegyzet, 1971 körül.

Ez volt (k) nagy felfedezése, a MEMBRÁN. Mely láthatóvá teszi a láthatatlant, amely anyaggá formálja az anyagtalant. A membrán, mely nyomot rögzít a látható világban.

Jó ideje igyekszem a szűkebb szakmai közegben sugalmazni, akár kissé pimaszul (k) jelenlétében is többször szóvá tettem, hogy egy Kismányoky-archívumot kellene létrehozni a városban. Ami természetesen nemcsak az ő anyagait tartalmazza, hanem egy olyan adattárat, ahol helyet kapnak, méghozzá feldolgozva, a nem elsősorban műtárgy-jellegű hagyatékok. Afféle köztes hely a múzeum-levéltár-könyvtár között; ami elérhetővé, közösségivé teszi a múlt értékeit, rekonstruálhatóvá teszi a múltat. Azt hiszem, (k) is így gondolná.

2015

Kismányoky Károly, Pinczehelyi Sándor, Halász Károly, Pécs, 1975

Pinczehelyi Sándor, Kismányoky Károly, Szijártó Kálmán, Budapest, 2017

Bonyhád, zománcgyár, 1970

Bonyhád, zománcgyár, 1970

Föld-Levegő, 1979. akril, v., 100 x 100 cm

Tengeri horizont, 1979. akril, v., 100 x 100 cm

A kerék, 1966., o., v., 44 x 27 cm